
Bilagen

Bijlage 1 | Beschrijving Floresexpeditie in het Koloniaal Verslag van 1891.

§ 19. Timor en onderhoorigheden.

In de betreffende dit gewest ontvangen berichten over 1890 treden uit den aard der zaak de gebeurtenissen op Flores op den voorgrond, waar eensdeels, bij de onder militaire bedekking ondernomen mijnbouwkundige verkenningen in het door den stam der Rokka's bewoonde gebied ¹⁾, de gesteldheid van het terrein en de tegenstand dien de bevolking aan den dag legde ons in grootere moeilijkheden wikkelden dan verwacht waren, en anderdeels in het gebied van den radja van Endeh de woelingen van het reeds in 't vorig verslag (blz. 22) genoemde berghoofd BARANOERI (niet BASANOERI) het Gouvernement mede tot een gewapend optreden noopten.

Met welken uitslag het mijnpersoneel is werkzaam geweest, in de streken waar het zich zoowel aan de zuid- als later aan de noordkust van Flores heeft kunnen ophouden, heeft reeds in de laatste gedeelten van het vorig verslag (zie aldaar blz. 228) kortelijk vermelding gevonden. Een nader overzicht, hoofdzakelijk betreffende het militaire deel der expeditie, moge thans hier volgen.

Zoals op blz. 21/22 van het vorig verslag gezegd is, had de krijgsmacht, die ingevolge Indisch besluit dd. 31 Maart 1890 n°. 1 naar de zuidkust van Flores gedirigeerd werd, in opdracht het te hervatten tinonderzoek te beveiligen en naar bevind van zaken te handelen ten opzichte van de kampongs Ekofeto en Wolo Wio, waaruit de Rokka's afkomstig waren die in December te voren het toen zonder militair geleide naar Flores gezonden mijnpersoneel aangevallen en van alles beroofd hadden.

1) Dat de Rokka-streek in Midden-Flores tot onze bezittingen behoort, is met zoovele woorden gezegd in het Koloniaal Verslag van 1875, blz. 26. Uit het aldaar medegedeelde blijkt tevens dat de Rokka's (wier getal wel op 20.000 geschat wordt) aan ons gezag, hoe schaars het hen ook bereikte, toch niet vreemd waren. Administratief behoort Rokka (zie Indisch Staatsblad 1879 n°. 21) tot de door een posthouder, ter Standplaats Amboegaga op de zuidkust, bestuurde onderafdeling Endeh of Zuid-Flores. (Op de noordkust van Flores, van waaruit - zooals hierachter blijken zal - mede getracht is de veronderstelde tinstreek te bereiken, wordt ons gezag vertegenwoordigd door een posthouder te Maumeri en op de noordoostkust door een civiel gezaghebber te Larantoea of Posto.)

Toen in September 1889 besloten werd tot het zenden van een mijnningénieur naar Midden-Flores, was het niet de eerste maal dat de Indische Regeering het initiatief nam om van bestuurswege meer licht te doen opgaan nopens het aangewezen van tin in het binnenland van Flores. Zoo werd reeds door den Gouverneur-Generaal SLOET VAN DE BEELE den resident van Timor opgedragen (besluit dd. 15 Juni 1866 n°. 3) om een vertrouwd ambtenaar in commissie te zenden naar het eiland Flores om te onderzoeken, of op de zuidkust van dat eiland in de nabijheid van de kampong Rokka tin aanwezig is". De Gouverneur-Generaal Mijer schreef, besluit van 13 November 1871 n°. 11. den resident al van Timor aan „om den controleur der 1ste klasse bij het binnenlandsch bestuur in dat gewest S. Roos op te dragen om, bij gelegenheid van eene dienstreis, zoo nauwkeurig mogelijk na te gaan, of en zoo ja in welke mate in de landstreek Rokka tinerts gevonden en door de bevolking ontgonnen wordt," terwijl de Gouverneur-Generaal Van Rees, bij besluit van 5 augustus 1887 n°. 41 den meergenoemden resident machtigde om den civielen gezaghebber E.F. KLEIAN, op te dragen, ter verkrijging van zekerheid omtrent het voorkomen van tinertshoudende gronden in het binnenland van het eiland Flores, zich te begeven naar het aan de zuidkust van dat eiland gelegen landschap Rokka, zoomede naar de daaraan grenzende staatjes, voor zoover het belang der zaak de voortzetting van de reis derwaarts mocht vorderen en geen bezwaren daartegen bestaan." De eerstvermelde beschikking (van 1871) schijnt zonder gevolg te zijn gebleven; - ook met die van 1871 was dat het geval, nadat daarop in 1872 in zoover was teruggekomen dat voor het onderzoek, in plaats van een Europeeschen ambtenaar, een op Soemba woonachtige Arabier was bestemd geworden (in het verslag van 1873, blz. 260, werd minder juist van een inlandsch hoofd gewag gemaakt). Over den tocht van den ambtenaar KLEIAN in 1887 (die ook reeds in 1875 en 1882 van de noordkust af het binnenland van Flores had bezocht) is gehandeld in het verslag van 1888, blz. 24

Den 11den Mei van Soerabaija vertrokken, landde de colonne ¹⁾, die onder bevel stond van den kapitein der infanterie P.J. VAN BAARDA, den 14den zonder moeilijkheden in de Aimere-baai ter zuidkust van Flores, waar te Wai Mokeh een strandbivak werd ingericht, dat spoedig ook door den resident en het hem vergezellend minder civiel personeel, waaronder een 35-tal te Amfoeang (Timor) als hulptroepen of voor andere diensten aangenomen Timoreezen, zoomede door den mijnningénieur (den heer C.J. VAN SCHELLE) en diens staf werd betrokken. Verkregen de onzen gedurende de eerste dagen, die hoofdzakelijk besteed werden aan kleine verkenningsdiensten, het zooveel mogelijk begaanbaar maken van paden en het verder in gereedheid brengen van logies, slechts aanrakingen met de niet kwaadgezinde, strandkampongs Soei en Foan, de aldaar vernomen inlichtingen lieten weinig twijfel over, of wij hadden ons voor te bereiden op eene vijandige stemming der meer landwaarts in gelegen Rokka-kampongs. Daarvan getuigde dan ook het voorgevallene op 24 Mei,

toen een vooruitgeschoven troepengedeelte, dat in de richting van Wawa eene tijdelijke kampeerplaats had betrokken tot beveiliging van de verbetering der puilen van het strandbivak daarheen, bij zijn afmarsch naar het strandbivak, zonder eenige aanleiding onzerzijds, integendeel kort na een schijf dinar vredelievend onderhoud met in de nabijheid zich ophoudende inboorlingen, door een 50-tal met lanssen gewapende Rokka's werd bestormd, die echter door onze salvo's, waarbij huu een verlies van 6 à 8 gewonden of dooden zal zijn toegebracht, werden tegengehouden, zoodat de onzen, die ongedeerd waren gebleven, den marsch naar het strandbivak zonder stoornis konden voortzetten. In den nacht van den 26sten rukte de hoofdmacht der colonne op naar Wawa (ongeveer 7 paal van het strand verwijderd), als eerste etappe in de richting naar Ekofeto. Eenige vijanden, die zich echter op een afstand hielden, werden door granaatschoten verdreven. Gelet op het buitengewoon bezwarende der transporten van en naar het strandbivak, ten gevolge van de steile en diepe ravijnen die moesten worden overgetrokken (sommige ravijnen waren meer dan 80 à 90 M. diep), en op den bij verder oprukken te verwachten tegenstand der Rokka's, deed zich al aanstonds behoefte gevoelen aan de overkomst van de te Makasser in reserve gehouden 50 militairen (inlanders) en aan vermeerdering van het aantal dwangarbeiders. Den 30sten werd eene poging aangewend om met de bevolking van de op 2 à 3 paal voorbij Wawa gelegen kampong Do vreedzame aanraking te verkrijgen, maar daarop bleek geen uitzicht te bestaan. Eene aangevangen operatie, om Do door wapengeweld te bezetten, moest voorshands werden opgegeven, omdat zich ook in den rug van het detachement vijanden ophielden, die het bivak Wawa bedreigden, en reeds, doch zonder den onzen verlies toe te brengen, een aanval gedaan hadden op een van het strandbivak afkomend vivretransport.

Na aankomst van de van Makasser ontboden reserveafdeeling werd in den nacht van den 7den Juni met het gros der te Wawa aanwezige macht opgerukt naar Do, welke plaats, 800 M. boven zee gelegen of 300 M. hooger dan Wawa, in strijd met hetgeen zich verwachten liet, den onzen zonder tegenweer werd gelaten. Enkele Rokka's, die zich, toen de beklimming begon van den 100 M. hoogen heuvel waarop Do gelegen was, in den kamponggrand hadden vertoond, waren verdwenen toen de tirailleurlinie den top had bereikt. De kampong zelve werd verlaten bevonden en bezet. Terwijl de eerste dagen besteed werden aan het schoonkappen van het terrein op en langs de hellingen van den bezetten heuvel en aan het bouwen van logies, bewogen zich bij voortduring talrijke benden Rokka's op de nabijgelegen bergruggen en in de voorliggende versterkingen, af en toe geweerschoten lossende en een uitdagend woest getier aanheffende. Nadat hun vuur op een onzer transporten door de onzen krachtig beantwoord was, waarbij zij verschillende gewonden bekwamen, schenen zij zich verderop te verzamelen. Althans, toen een deel der Timoreesche hulptroepen op verkenning werd uitgezonden, bleken twee der meest nabijgelegen versterkingen verlaten. Die werken werden een paar dagen later (den 13den Juni) door eene militaire patrouille geslecht, die ze slechts genaken kon door het overwinnen van boven beschrijving moeilijke terreinhindernissen. Het verbeteren van de verbindingspaden met Wawa, ter vergemakkelijking van den uiterst bezwarenden transportdienst, vorderde dag aan dag veel inspanning. Ook werd een deel onzer krachten in beslag genomen voor het zoeken van een geschikt tracé voor een pad tot het afdalen van den heuvel van Do in de richting naar Ekofeto, zoomede voor de verdere inrichting en bevestiging van onze stelling te Do, waarheen de resident en de twee mindere bestuursambtenaren die ook aan de tin-expeditie van December 1889 hadden deelgenomen (de hooger reeds genoemde civiele gezaghebber KLEIAN en de posthouder van Endeh F. A. BRUGMAN) de colonne gevolgd waren. Het bleek dat, om verder te kunnen voortrukken, de colonne aanzienlijk sterker diende te zijn en ook van berggeschut voorzien moest worden. De aan den overval in December 1889 schuldige kampongs Ekofeto en Wolo Wio waren namelijk gelegen aan de overzijde van eene bergreeks op den hoofdrug waarvan, Goenoeng Sékengé genaamd, ter hoogte van 1400 M. boven zee, door de bevolking eene ongeveer 180 M. lange versterking was opgeworpen, en volgens alle berichten was het noodzakelijk het gebied dier kampongs door te trekken, alvorens de als tinertshoudend aangegeven streken te kunnen bereiken. Ter bevordering van een meer afdoend en vooral sneller succes werd van Java eene ruimere versterking gezonden dan aangevraagd was ²⁾, en daar nu de troepenmacht zooveel grooter was geworden, ging op 30 Juni het bevel der colonne over op den met de nieuwe troepen van Java medegekomen majoor P.L.A. COLLARD. Ook het getal der aan de expeditie als hulptroepen toegevoegde Timoreezen, van wie wegens hunne vlugge bewegingen over het terrein veel partij getrokken werd, was inmiddels op eene grootere sterkte gebracht. Eene op 3 Juli ondernomen verkenning in de richting van Ekofeto leidde tot de bevinding dat de straks bedoelde grote versterking met vrucht scheen te kunnen beschoten worden uit eene 1½ paal voorwaarts van Do gelegene verlaten kampong, Watoe Loko of ook wel Holeh genaamd. Na de noodige wegverbetering werd daarheen vier dagen later, met 2 bergkanons, opgerukt. De mijningenieur en de hooger genoemde

civiele gezaghebber sloten zich bij de troepen aan. Binnen weinige uren was Watoe Loko zonder tegenstand bereikt en bezet. Reeds aanstonds na het eerste granaatschot vertoonden zich witte vlaggen ten teeken van toenadering, en een drietal Rokka's kwamen af om mede te deelen dat een der hoofden van Ekofeto, zekere ANGGO MOLO, die als de ziel van het verzet beschouwd werd ³⁾, geneigd zou zijn zich te onderwerpen. Aan de boodschappers werd te kennen gegeven dat tot den volgenden ochtend 8 uur op de komst van dit hoofd zou worden gewacht. Maar toen hij binnen den bepaalden tijd niets van zich liet hooren, werd in den voormiddag van den 8sten Juli granaat- en kartetsvuur op de versterking geopend en daarmee voortgegaan tot een opgekomen nevel den heuvel Sékengé aan net oog onttrok. Spoedig daarop kwamen lieden van Ekofeto, Wolo Wio en Langa huidegeschenken aanbieden, met de verklaring dat ANGGO MOLO zijne onderwerping wilde laten afhangen van de ontvangst die hun werd bereid. Inmiddels werd door de onzen met kracht doorgewerkt aan de inrichting van het bivak te Watoe Loko, ten einde zoo spoedig mogelijk te kunnen oprukken naar den hoofdrug en naar de achtergelegen kampongs Ekofeto en Wolo Wio, die, naar vernomen werd, uit verschillende zelfstandige onderdeelen bestonden.

1) Zij bestond uit één gemengde compagnie van het 8ste bataljon infanterie, 2 Coehoornmortieren met bediening, en het noodige personeel voor de genie, de administratie, den geneeskundigen dienst en den trein, in 't geheel 9 officieren en 173 minderen (waaronder 6 en 151 van de infanterie), benevens 300 dwangarbeiders.

2) Met inbegrip van eenige nader rechtstreeks van Makasser gezonden militairen, bestond de nieuw gezonden troepenmacht in 't geheel uit 8 officieren en 211 minderen (waaronder 7 en 160 van de infanterie, mede allen van het 8ste bataljon). Daarbij waren ingedeeld 20 troepenpaarden en muil dieren voor de bergartillerie, benevens alsnog 300 dwangarbeiders.

3) Volgens verklaringen van ons in handen gevallen Rokka's moet deze ANGGO MOLO volgens zijne eigene verklaringen evenwel niet hij, maar zijn oudste zoon, die in eene ontmoeting met onze Timoreesche hulpstroepen den 11den Juni was neergeschoten) de man geweest zijn, van wien de aanval in December 1889 op de onzen was uitgegaan. De aanleg van de meerbedoelde versterking was dan ook zijn werk geweest, en daarbij zouden alleen de bewoners van een drietal onder zijn invloed staande onderkampongs behulpzaam zijn geweest.

In het belang van dien tocht werden ook patrouilles op verkenning uitgezonden, die zonder bijzondere ontmoetingen terugkeerden. Den 10den kwam werkelijk ANGGO MOLO zich op genade of ongenade overgeven, en door zijn toedoen verschenen den volgenden dag een 12-tal Rokka's in het bivak, die aan de onzen werden opgegeven als te behooren tot de gezochte schuldigen aan den overval in December 1889. Bij eene verkenning des anderen daags door den colonne-commandant in persoon onder dekking van eene patrouille ondernomen, vonden de onzen de versterking op den kam van den Sékengé verlaten. Op dien tocht werd de kampong Wolo Wio tot op p.m. 200 M. genaderd en bleek hare onderkampong Bo Rewoe (2½ paal van Watoe Loko verwijderd) eene geschikte plek op te leveren voor het aan gene zijde van den hoofdrug te vestigen bivak.

Uit de bovenvermelde feiten scheen te mogen worden afgeleid dat onder de Rokka's moedeloosheid ontstaan en dat het verzet gebroken was. Maar de ondervinding leerde spoedig dat men zich hierin vergiste, en dat ANGGO MOLO niet den invloed bezat dien hem werd toegeschreven, maar dat hij veeleer beschouwd moest worden als door zijne landgenooten lot het aanbieden van onderwerping gedwongen te zijn geworden. Niet onwaarschijnlijk toch gingen de Rokka's aan gene zijde van den Sékengé van de onderstelling uit, dat het ons alleen te doen was om de hoofdschuldigen aan den overval van December 1889 in handen te krijgen, en dat, wanneer wij hierin waren geslaagd, de expeditie wel als afgeloopen zou worden beschouwd en daarmee onze komst in de streek beoosten den Sékengé, waar vreemdelingen niet geduld schenen te worden, zoude zijn bezworen.

Aan het plan om verder op te rukken, in de richting van Ekofeto, werd den 14den Juli door den majoor COLLARD gevolg gegeven met het gros der toen te Watoe Loko aanwezige troepen, waarbij o.a. de noodige artillerie voor de bediening van 2 bergkanons en 1 mortier, zoomede een 40-tal Timoreezen als hulpstroepen en 80 koelies. Bij de colonne die in 't geheel aan militairen sterk was 9 officieren en 236 minderen, sloten zich de resident, de mijningenieur en de civiele gezaghebber aan; voorts gingen mee de tolken, ANGGO MOLO met volgelingen, PODJOE (het hoofd van eene kampong aan gene zijde van den Sékengé, welk hoofd den onzen sedert eenige dagen als leidsmanen raadgever diende), zoomede eenige Rokka's die zich als gevangenen in onze handen bevonden. Binnen vijf kwartieruurs bereikte de infanterie den hoofdrug, waar de versterking onbezet werd bevonden. Er

werd 500 à 600 M. afgedaald en positie genomen in eene kleine vlakke zóó dat men de rechts en links voorwaarts gelegen kampongs meer van nabij kon waarnemen. Daar het door de colonne gevolgde pad aanliep op Wolo Wio werden eenige boodschappers naar die kampong gezonden om de bewoners omtrent onze bedoelingen gerust te stellen, en vertrok PODJOE met dergelijke opdracht naar zijne kampong Bo Longa, van waaruit eene witte vlag woei. De artillerie, die met eene afzonderlijke dekking een anderen weg had moeten nemen, kwam omstreeks één uur later dan de infanterie op de kruin aan. Toen de uitgezonden boodschappers wegbleven, werd opgemarcheerd naar de uit vijf buurtschappen of onderkampongs bestaande kampong Wolo Wio. Vier dezer onderkampongs bleken verlaten, doch in de vijfde had zich een groot aantal met klewang, lans en geweer gewapenden verzameld, die ouder groot misbaar en met hunne wapenen zwaaiend onzen naderenden troepen den doortocht schenen te willen beletten. Nadat zij door de tolken waren ingelicht, en inmiddels de resident ter plaatse verschenen was, kwam één Rokka vooruit om zijne onderwerping aan te bieden, welke de resident aannam op voorwaarde dat de wapenen aanstonds zouden worden afgelegd. Langzamerhand had dit ook plaats, maar al spoedig verschenen nieuwe gewapenden, die echter weder geleidelijk aftrokken, nadat hun zoo goed mogelijk was beduid dat men zich over onze komst niét ongerust had te maken, daar geen vijandelikheden zouden worden gepleegd als de bevolking ons ongemoeid liet. Nog vóór het vallen van den avond waren troep en dwangarbeiders in eene der verlaten onderkampongs van Wolo Wio, Bo Rewoe genaamd, onder dak gebracht. Ofschoon gedurende de eerste drie dagen de onzen zich zonder stoornis aan de inrichting van het bivak en aan verkenningen konden wijden, terwijl ook de opvoer van benodigdbeden niet bemoeilijkt werd, getuigde toch niets van toenadering van de zijde der Rokka's. Niet alleen bleven de uitgezonden boodschappers weg, uitgenomen alleen het hoofd van Bo Longa, die echter verklaarde geen zijner ouderhoorigen te kunnen overhalen om ons verder als gids te dienen, maar in de vlakke tusschen Wolo Wio en de versterking op de kruin van den Sékengé vertoonden zich meer en meer gewapenden, waaronder velen te paard. Den 18den werd door lieden van Wolo Wio aanvallend te werk gegaan. Op eene patrouille werden schoten gelost, hetgeen tot een nu en dan afgebroken vuurgevecht leidde, waarbij in den verderen loop van den dag ook de artillerie in stelling kwam om eenige granaten te werpen in de gehuchten waaruit de gewapenden samenstroonden. Het transport, dat dienzelfden morgen uit Watoe Loko naar het bivak was afgezonden en als naar gewoonte door een escorte uit Bo Rewoe van de kruin van den Sékengé was afgehaald, vond, voorbij die kruin gekomen, de door klewanghouwen en lanssteken deerlijk verminkte lijken van een viertal onzer Timoreezen, die zonder vergunning zich uit het bivak op weg hadden begeven kort nadat het escorte Bo Rewoe verlaten had. Uit alles viel op te maken dat de moorden waren bedreven door Rokka's die ter zijde van den weg in hinderlaag moeten hebben gelegen en stellig het transport zouden hebben aangevallen als niet toevallig de Timoreezen zich iets vroeger op die plek hadden vertoond. Als straf voor de gepleegde vijandelikheden en ook ter beveiliging van het bivak, waarop dien dag door Rokka's almede geschoten was, werden des namiddags de vier buurtschappen van Wolo Wio aan de vlammen prijsgegeven.

Den volgende dag (19 Juli) vervoegde het hoofd van Bo Longa zich weder in het bivak. Hij gaf eenige inlichtingen omtrent de aanwezigheid van eene vlakke aan den voet der voorliggende vulkaangroepen en deelde mede dat in de nabijheid dier vlakke de plaatsen Mengé, Soa en Poma gelegen waren. Toen PODJOE twee dagen later ontboden werd om hem te vragen of hij ons bij eene verkenning in de richting van bedoelde vlakke den weg wilde wijzen, verklaarde hij zich hiertoe bereid, doch achtte het noodig de bevolking der door te trekken streken vooraf gerust te stellen aangaande onze bedoelingen. Den 23sten Juli evenwel kwam hij berichten dat de hoofden van Mengé en Ngaroe, die hij ingelicht had, geantwoord hadden dat zij geen aanrakingen met ons wenschten, omdat alleen ANGGO MOLO iets met ons uit te staan had, en dat, als de onzen toch kwamen, zij verzet zouden bieden. Niettemin beloofde PODJOE nogmaals eene poging te zullen doen om zijne landgenooten tot andere gedachten te brengen, maar kwam sedert niet meer terug.

Men zag zich dus gedwongen de verkenningen naar de vermoedelijke tinstreek zonder gidsen aan te vangen. Daartoe werden op 24 en 25 Juli door den mijningenieur, onder bescherming van sterke patrouilles, die in last hadden alle kampongs te mijden, in noordoostelijke en oostelijke richting tochten ondernomen naar de heuvels Kopo Lebo en Lebi Saga (ongeveer 250 M. boven Bo Rewoe gelegen), waar men een goed overzicht over het voorliggend terrein had. De bevinding kwam hierop neer dat het vulkanisch terrein (waarin geen aanleiding bestaat om opzettelijk naar tin te zoeken) zich veel verder uitstreckte dan vroeger werd vermoed, zoodat er waarschijnlijk minstens 3 à 4 dagmarschen noodig zouden zijn alvorens men de daarachter gelegen vlakke zou kunnen bereiken. Vooral bij de verkenning op 25 Juli kwam de vijandige gezindheid der bevolking aan den dag. Hoewel de dekkingspatrouille 100 bajonetten sterk was, moest in carré teruggetrokken en nu en dan halt gemaakt worden om door salvo's den opringenden vijand van het lijf te houden. Eerst toen de

Rokka's onze artillerie hadden zien post vatten op een oostwaarts van liet bivak gelegen heuvel, staakten zij de vervolging. Op beide dagen moet de vijand vele verliezen geleden hebben; aan onze zijde werden slechts enkelen door randjoes gewond. Daar de mogelijkheid bestond om op andere heuvels een beter overzicht op het terrein te verkrijgen, werd besloten de verkenningen voort te zetten en deze eerst dan te staken wanneer blijken mocht dat de aanwezige krijgsmacht niet langer in staat zou zijn de tochten te beschermen. In dezen stand van zaken vermeende de resident dat zijne tegenwoordigheid niet langer vereischt werd, en hij verliet den 27sten Juli de Aimere-baai om via Endeh naar Koepang terug te keeren.

Met deze gelegenheid werden ook de Timoreesche hulptroepen teruggevoerd, daar deze, naar het schijnt door bijgeloovige begrippen gedreven, sedert den op vier hunner landgenooten gepleegden moord niet meer te bewegen waren om tegen de Rokka's op te treden.

Terwijl werd voortgewerkt aan de betere beveiliging van het hoofdkwartier Bo Rewoe, begaven de mijningenieur en de colonnecommandant zich naar den bergrug Sékengé, waar inmiddels de vroeger door de Rokka's gebouwde versterking door de onzen geslecht was, om van daar uit te bepalen waarheen eene volgende verkenning zou worden gericht. Den 29sten werd daartoe uitgerukt naar den top Wolo Mere (1650 M. hoog en 12 paal noordelijk van de kust gelegen), die uitzicht gaf in noordelijke en westelijke richting. Ofschoon overal benden Rokka's zich vertoonden, die nu en dan enkele schoten losten, werd overigens bij deze laatste verkenning de heen- en terugtocht, die op zich zelf met vele bezwaren gepaard ging, niet verstoord. Trouwens op een gedeelte van den weg waren de onzen voor een vervolgenden vijand moeilijk bereikbaar en op het overig gedeelte werd hij in bedwang gehouden door eene uit het bivak gezonden troepenafdeeling, waarbij ook artillerie, die op een anderen nabij gelegen heuvel post had gevat. Ook deze verkenning bevestigde dat, zoover het oog reikte, het terrein van vulkanischen aard was, dus niet verondersteld kon worden tin te bevatten. Daarbij had zich tot dusver noch door aanwijzingen of mededeelingen van hoofden, noch door het aantreffen in de bemachtigde - trouwens van alle tilbare have ontbloote - kampongs van erts of van tinnen voorwerpen, eenige omstandigheid voorgedaan die de hoop wettigde op het vinden van eene tinstreek, uitgaande van het zuiden ¹). Het vestigen van nog meer etappes, dieper het binnenland in, moest worden ontraden met het oog op de vele krachten die zoo aan militairen als aan dwangarbeiders noodig zouden zijn om eene ongestoorde gemeenschap met de Aimere-baai te verzekeren. Vandaar dat het legerbestuur, met de tot dusver verkregen resultaten der expeditie bekend geworden, in de eerste dagen van September het denkbeeld aanbeval om, nadat alsnog Ekofeto zou getuchtigd zijn, niet verder uit het zuiden door te dringen, maar te trachten van de noordkust af de voorgespiegelde tinstreek te bereiken en daartoe zoo spoedig doenlijk eene afzonderlijke dekkingscolonne van Java te doen vertrekken, die zich dan misschien, voor hoe korten tijd ook, in verbinding zou kunnen stellen met onze uiterste etappe in het binnenland van de zuidkust, in welk laatste geval de zuidercolonne hare taak als afgedaan zou kunnen beschouwen. Dat de troepenmacht ter zuidkust hare stellingen intusschen behield, scheen wenschelijk om de Rokka's zooveel mogelijk af te houden van bemoeijiking der voorgestelde noordercolonne. Het aanhouden van de zuider-colonne werd geacht geen bezwaar op te leveren omdat de troep zich in eene gezonde streek bevond en hoofdzakelijk uit inlandsche landaarden was samengesteld die voor de aanvulling onzer krijgsmacht in Atjeh niet in aanmerking kwamen. Hetzelfde zou geschieden bij de formeering van eene noordercolonne.

In overeenstemming met dit voorstel werd bij besluit dd. 10 September 1890 n°. 1 bepaald dat, tot voortzetting van het onderzoek naar tinertshoudende gronden op Flores, de mijningenieur met het hem toegevoegd personeel de zuidkust zou verlaten om zich naar de noordkust, allereerst naar kampong Toa, te begeven; dat, tot dekking van zijne tochten, van Java derwaarts zou worden overgebracht eene niet kleinere troepenmacht dan reeds op Flores aanwezig was, en dat laatstbedoelde troepenmacht, in afwachting van nadere bevelen, ter zuidkust (aan de Aimere-baai en in het Rokka-gebied) in stelling zou blijven.

Na het verdwijnen op 23 Juli van het hoofd van de dicht bij ons hoofdkwartier gelegen kampong Bo Longa bleef alle vriendschappelijke aanraking met de bevolking uit. Eene nieuwe, laatste poging hiertoe, welke tevens strekken moest om hen in handen te krijgen, die met ANGGO MOLO de hoofdschuldigen waren aan den aanval van 16 December 1889, werd beproefd den 31sten Juli, toen met gemeld doel vijf der Rokka's, die als gevangenen waren aangehouden, werden losgelaten, en daaronder een broeder van ANGGO MOLO, zoomede een paar andere voorname Rokka's van Ekofeto. Op de stemming der bevolking werkte dit niets ten gunste uit; integendeel, van lieverlede trad de vijand langs onze geheele verbindingslijn met het strand driester op. Zoo werd, in voor de onzen hoogst ongunstige omstandigheden, door in hinderlaag verscholen Rokka's op 6 Augustus

aangevallen een uit 45 dwangarbeiders bestaand vivrestransport tusschen Watoe Loko en de kruin van den Sékengé, waarbij een escorte van 1 inlandschen sergeant, 1 Europeeschen en 8 inlandsche fuseliers; en op 22 Augustus een vivrestransport tusschen het strandbivak en Wawa, sterk 113 dwangarbeiders, waarbij als escorte waren ingedeeld 1 Europeesche sergeant als commandant, 1 inlandsche sergeant en 14 inlandsche minderen. Door het onverhoedsch en overweldigend optreden van den vijand leden de onzen zoowel bij den eersten als bij den lateren overval opeens zware verliezen. ²⁾ Mogen telkenmale de veiligheidsmaatregelen van den escorte-commandant te wenschen hebben overgelaten, èn op 6 èn op 22 Augustus waren er onder het kleine deel der patrouille, dat niet aanstonds buiten gevechtgesteld werd, eenige militairen (inlanders), aan wier moed en vastberadenheid het was toe te schrijven dat de onzen de gevechtsplaats behielden ³⁾ en, dank zij ook de spoedig opgedaagde hulp, de talrijke Rokka's tot wijken werden genoopt, waarbij deze op eerstgemelden datum een verlies leden van 25 à 30 dooden en gewonden, terwijl op 22 Augustus de aanvallers 6 lijken in onze handen lieten en ongeveer een 30-tal hunner gesneuvelden of gewonden mede voerden. De groote massa der aanvallers bestond hoogstwaarschijnlijk uit bewoners en vroegere bewoners van Ekofeto en Wolo Wio.

Na het voorgevallene (dat reeds aanstonds aanleiding had gegeven onze posten tusschen het strandbivak en Bo Rewoe op eene grootere sterkte te brengen) scheen het wenschelijk om niet langer met de tot dusver uitgesteld gebleven strafbepaling op Ekofeto te verwijlen. Trouwens de loslating op 31 Juli van eenige ons in handen gevallen bewoners dier kampong, op voorwaarde dat zij zouden trachten ons de nog ontkomen hoofdschuldigen aan den aanval in December 1889 uit te leveren of een deel der geroofde goederen dan wel vergoeding daarvoor aan te brengen, had niets uitgewerkt. In den morgen van 23 Augustus rukte nu van Bo Rewoe de noodige troepenmacht uit naar eene nabijgelegen hoogte, waar opvolgend Ekofeto en een paar daarachter gelegen kampongs, met namen Weo Kholo en Bo Poma, die den dag te voren aan den aanval op het transport hadden medegedaan, door de artillerie werden onder vuur genomen. Na een vrij lang onderhouden gcschutvuur deed eindelijk een granaatschot een brand ontstaan, die tot in den vroegen morgen van den 24sten doorwoedde en Ekofeto geheel vernielde.

1) Omstreeks een week na deze verkenning van den mijnningénieur, die zich toen weder in het strandbivak ophield, kwam aan een der officieren van het hoofdkwartier Bo Rewoe een stukje metaal in handen, dat later bevonden is tin te zijn. Van den Rokka, die het afstond en voorgaf hoofd te zijn van Belang, eene kampong achter de hooge heuvelen ten zuiden van Wolo Wio, konden geen inlichtingen omtrent de herkomst van het metaal worden verkregen. Bij eene tweede komst van dit hoofd (11 Augustus) om voor zijne onderhoorigen vergunning te vragen in de op eenigen afstand van het bivak gelegen ladangs te oogsten, werden van hem een paar zware metalen (vermoedelijk tinnen) armbanden verkregen, die, volgens zijn zeggen, hem als erfstukken waren ten deel gevallen. Of de bewuste armbanden werkelijk geheel of voor een gedeelte uit tin bestonden, is uit de tot dusver ontvangen berichten niet gebleken. Een zoodanig versiersel bij eene andere gelegenheid, vermoedelijk in het voorjaar van 1890 (zie blz. 17 hiervóór), den controleur van Bima (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) ter hand gekomen, en aan het bureau van het mijnwezen te Batavia afgestaan, werd aldaar scheikundig onderzocht en bleek te bevatten 59.8 pct. tin en 40.2 pct. lood.

2) Op 6 Augustus vielen van de zich bij het transport bevindende militairen al dadelijk 5 gesneuvelden (waaronder zoowel de escorte-commandant als de 2de luitenant der infanterie A.J. DIEMONT, welke laatste, van Wawa naar Bo Kewoe overgeplaatst, zich tegelijk met het transport op weg had begeven) en 2 gewonden (daaronder een niet ingedeeld inlandsen tamboer), terwijl de patrouille van 22 Augustus 4 gesneuvelden (waaronder mede de onderofficier-commandant) en 6 gewonden bekwam. Uitgenomen genoemden officier en laatstbedoelden sergeant waren allen inlanders. Aan dwangarbeiders en andere tot het transport behorende inlanders waren de verliezen der beide dagen in 't geheel 15 dooden en 43 gekwetsten, terwijl 3 dwangarbeiders vermist werden, die vermoedelijk door den vijand waren weggevoerd, evenals o.a. een 13-tal achterlaadgeweren.

3) Vier hunner (daaronder een voor zijne kloeke houding tevens tot sergeant bevorderde korporaal) werden beloond met de bronzen medaille voor moed en trouw en vijf werden eervol vermeld.

Van de uitwerking, die de tuchtiging onder de bewoners aanrichtte, kon niets worden bespeurd doordien de kampongs zwaar begroeid waren.

De geleidelijke opvoering van de bezettingen der posten, ten koste van het garnizoen in het hoofdkwartier Bo Rewoe, en de grootere sterkte welke diende te worden gegeven aan de escortes der transporten, - die nog af en toe door grootere en kleinere benden Rokka's, gelukkig zonder ernstig gevolg, werden belaagd, - maakten in de eerste dagen van September de overkomst noodig van de te Makasser steeds op compleet gehouden reserve van 50 man (op 2 Europeesche sergeants na, allen inlanders). Deze versterking werd den 9den aangebracht en aanstonds over de verschillende posten verdeeld, zoodat toen, alleen wat de infanterie betreft, Wai Mokeh (strandbivak) en Wawa elk door 75

man, Do en Watoe Loko elk door 60 man bezet waren, terwijl de infanterie-bezetting te Bo Rewoe, na aftrekking van de te Wai Mokeh en Watoe Loko in de ziekenzalen verpleegden, ongeveer 125 man bedroeg ¹⁾.

Zoolang de colonne sedert nog ter zuidkust vertoefde, dat is tot in de tweede helft van November, toen ook machtiging was verleend om de lager te bespreken noordercolonne Flores te doen verlaten, viel er op en bij de verschillende posten op politiek en militair gebied weinig van belang voor. Af en toe werden door de escortes der transporten, dan wel in den naasten omtrek van onze posten, vijandige Rokka's waargenomen, maar enkele salvo's waren genoeg om hen te doen verdwijnen. Het invallen van den regentijd in de tweede helft van October, waardoor de verbindingswegen ontzaglijk veel herstel vorderden en toch telkens weder in schier onbegaanbaren staat geraakten, dwong echter tot veel inspanning voor den transporttrein. Ook de gezondheidstoestand werd daardoor in 't algemeen minder gunstig (o.a. overleed aan buiklijden de hooger genoemde kapitein VAN BAARDA, die, sedert de overgave van het bevel over de colonne aan den majoor COLLARD, als chef van den staf bij de expeditie was opgetreden). Vooral onder de dwangarbeiders nam het aantal zieken toe, zoodat er nog in de laatste weken dwangarbeiders aangevoerd moesten worden. Den 18den November was de colonne in haar geheel in het strandbivak Wai Mokeh samengetrokken, zonder op den tocht daarheen door den vijand te zijn bemoeijkt. Twee dagen later was zij ingescheept aan boord van twee stoomschepen, die haar den 23sten te Soerabaija brachten. De gevangen genomen inboorlingen waren, vóórdat de onzen Zuid-Flores verlieten, na overleg met den resident, in vrijheid gesteld, met uitzondering van ANGGO MOLO, die naar Koepang werd overgebracht, doch later, op last van de Indische Regeering, naar zijn land is teruggezonden.

Had de zuidercolonne, in verband met de buitengewone moeilijkheden van het terrein en de houding der bevolking, bij haren opmarsch slechts met groote tusschenpoozen en met kleine etappes kunnen vooruitgaan, voor de op den 26sten September ter noordkust gekomen colonne, die onder bevel stond van den majoor der infanterie W. J. N. BOSBOOM ²⁾, was het, met het oog op het toen reeds vergevorderde seizoen, van dubbel belang dat zij in de gelegenheid was hare tochten spoediger voortgang te doen hebben.

Bij aankomst van de troepenmacht ter noordkust bevonden zich daar reeds de weinige dagen te voren, in voldoening aan het hooger aangehaalde gouvernementsbesluit van 10 September, uit de Aimere-baai vertrokken mijningenieur en zijn onderhebbend personeel, maar nog niet de civiele gezaghebber KLEIAN, die eerst met eene latere gelegenheid van de zuidkust had kunnen vertrekken en die, wegens zijne bekendheid ter noordkust, mede was aangewezen om deel van de noordercolonne uit te maken. Het debarkement der colonne, dat eenige vertraging ondervond, doordat het aanvankelijk gekozen landingspunt niet Toa, maar Toreng bleek te zijn, had eerst op 7 October en volgende dagen definitief plaats. Te Toreng, waar nog slechts een gedeelte der troepen ontscheept en onder dak gebracht was, werden wel vriendschappelijke aanrakingen, maar geen inlichtingen omtrent de naar het binnenland loopende bergpaden verkregen. Na de aankomst op 30 September van den meergenoemden civielen gezaghebber werd van Toreng oostwaarts gestoomd ter verkenning van het eigenlijk Toa, doch vermits dit punt geen geschikte landingsplaats aanbood, viel de keus op een verder oostwaarts, dicht bij de Gomon-baai, gelegen strandgedeelte, Wai Loba genaamd. Hier werd vervolgens een strandbivak met aanleghoofd en op 3 paal afstands van daar, te Remang, aan den linkeroever der Nanga Koli, een rivierbivak opgericht, terwijl het voorloopig bivak te Toreng werd opgebroken. Tolken werden verkregen van Rioeng, een westwaarts gelegen gebied, waarover straks meer, en van Maumeri, de standplaats van den posthouder van Noord-Flores, die zich mede doorgaans bij de colonne ophield. Door de tolken omtrent de bedoelingen van onze komst ingelicht, verschenen den 14den October de hoofden van een drietal hoogerop aan of nabij de Koli-rivier gelegen kampongs in het bivak te Remang, waar zij nader verzekerden zich tegen een vredelievenden doortocht der onzen niet te zullen verzetten. Eene verkenningspatrouille, die des anderen daags (15 October) bedoelde kampongs langs een vlakken of weinig oplopenden weg gemakkelijk bereikte," vond dan ook niets verdachts. Door middel van de tolken had een onderhoud met hoofden en bevolking plaats, waarbij onzerzijds nogmaals geruststellende verzekeringen werden gegeven en het voornemen werd aangekondigd om, in het belang der van daar uit te ondernemen onderzoekingen naar tin, in een der bedoelde kampongs, met name Nbai (op p. m. 8 paal afstands van Remang) een tijdlang een gedeelte van onze militairen te doen verblijven. Dit voornemen scheen echter minder in den smaak te vallen, waarom nog een paar dagen met de uitvoering werd verwijld, in de verwachting dat nadere bespreking, waartoe de hoofden naar het strandbivak werden opgeroepen, de gerezen bezwaren zou doen verdwijnen. Alras bleek echter de stemming niet betrouwbaar: de hoofden lieten zich wachten; op een transport van liet strand- naar het rivierbivak werden schoten gelost, en toen den 18den de colonne-commandant met eene troepenafdeeling (waarbij ook artillerie

en genie) en een groot transport levensmiddelen naar Nbai oprukte, zagen zich de onzen spoedig omgeven door eene bende van een 100-tal geweerdragenden en een grooter aantal met lanssen gewapende ruiters, die slechts door machtsvertoon van onze zijde in toom schenen gehouden te worden. Gaandeweg evenwel verdween deze bende, zoodat de onzen Nbai zonder vijandelikheden bereikten, ofschoon in de kampongs die doorgetrokken werden de mannelijke bevolking overal gewapend stond, terwijl vrouwen en kinderen niet werden gezien. In de nabijheid van Nbai werd het bivak betrokken, dat aanstonds van eene ijzerdraadversperring omgaven en op de flankendoor een paar vuurmonden gedekt werd. Het duurde niet lang of er ontstond eenige toenadering, daar de bevolking eetwaren te koop kwam aanbieden en in de kampongs, waarlangs de transporten van en naar Remang kwamen, vrouwen en kinderen waren teruggekeerd. Den 22sten meldden zich een 7-tal inwoners van Soö, eene bergkampong (wellicht dezelfde als het lager te vermelden Soa), naar het scheen op vrij grooten afstand gelegen van de lager te noemen kampongs Moendé en Poma, in het bivak te Nbai, Inrichtende dat zij over een vijftal dagen zouden wederkeeren met vruchten, kippen, enz., en de onzen welgezind in hunne kampong zouden ontvangen. Intusschen was van Koepang (Timor) de resident overgekomen ten einde zich bij de colonne te voegen. Eene op den 24sten October door hem gehouden conferentie met den colonnecommandant en den mijningenieur (welke

1) Blijkens den sterktestaat van 1 October 1890 telde toen de expeditionaire colonne op Zuid-Flores 17 officieren en 495 minderen (144 Europeanen en 351 inlanders), deze laatsten verdeeld als volgt: infanterie 411, artillerie 54, genie 15, hospitaaldienst 12 en militaire administratie 3. De inlandsche infanteristen, ten getale van 315, waren voor het meerendeel Soendaneezen en overigens Timoreezen, Maleiers en Niassers.

2) Deze colonne was samengesteld uit één Europeesche en twee inlandsche compagnieën van het 5de bataljon, eene sectie berg-artillerie met bediening en het noodige personeel voor de genie. De administratie, den geneeskundigen dienst en den trein. waarbij 500 dwangarbeiders. De geheele troepensterkte bestond uit 21 officieren en 530 minderen (waaronder respectievelijk 15 en 452 van de infanterie), benevens 21 paarden en muilieren.

laatste juist teruggekomen was van een tocht langs de kust, ten einde het terrein oostwaarts van het strandbivak te overzien en tevens den geologischen toestand in de omstreken van Maumeri op te nemen,) ¹⁾ had ten doel de politieke en militaire maatregelen te bespreken, die in verband met het tinonderzoek dienden genomen te worden. Besloten werd dat gedurende de eerste vier dagen zooveel mogelijk vivres zouden worden in voorraad gebracht te Nbai, en dat, door uit te zenden tolken, getracht zou worden onze aanrakingen uit te breiden tot Moendé (7 à 8 paal van Nbai), in de richting waarvan liet onderzoek naar tin een aanvang zou nemen. Den 27sten October werd het hoofdkwartier overgebracht naar Nbai. De ons reeds bekende hoofden, onder wie het hoofd van Nbai de voornaamste bleek te zijn, hadden thans ook eene ontmoeting met den resident en verklaarden zich genegen den troep te vergezellen op eene naar Moendé en Poma te maken verkenning; vooraf echter wenschten zij alle hoofden uit den omtrek in het bivak bij den resident te brengen, zich vleierende dat zulks den volgenden dag zou kunnen geschieden. Een dienzelfden morgen vernomen bericht dat de bevolking van Soa "de tinstreek" omheind had en drie versterkingen had opgeworpen, werd in zoover door hen bevestigd dat zij verklaarden dat de bedoelde versterkingen van uit Poma waarneembaar waren. De beloofde komst der hoofden uit den omtrek bleef achterwege. Het hoofd van Nbai toch kwam berichten dat zij, om hem onbekende redenen, waren weggebleven. Desniettemin had de voorgenomen verkenning in de richting van Moendé den 29sten October plaats, onder geleide van een neef van genoemd hoofd en van een Maleisch sprekenden inwoner van Nbai, die reeds op vroegere tochten van den civielen gezaghebber KLEIAN als tolk had dienst gedaan. Wegens ziekte van den mijningenieur, die, na in de nabijheid van Nbai nog eenige waschproeven te hebben doen nemen en gesteenten te hebben doen verzamelen, naar Makasser moest worden geëvacueerd, ging in zijne plaats als deskundige mede de tot het aanwezig mijnpersoneel behorende opziener A.F.H. HEUSCH. Evenals de transporten geschiedde ook deze tocht, die langs een niet zeer moeilijk bergpad voerde, onder sterke militaire dekking. Op het verst bereikte punt bleek niet duidelijk of Moendé te naderen was langs een tusschen twee bergruggen loopend pad, dan wel of een bergrug moest worden overgetrokken. Naar de meening van den mijnopziener gaf het door hem overzien terrein niet den indruk dat er tinerts zou te vinden zijn. Twee kampongs ging men voorbij, welker bevolking niet de minste onrust aan den dag legde. Wel was dit het geval bij eene den volgenden dag, mede van Nbai uit, doch in andere richting, ondernomen verkenning, toen de mannelijke bevolking van de aan de Koli-rivier gelegen kampong Dangan schreeuwende en tierende te hoop liep, ten einde den onzen te verhinderen hun weg door de kampong te nemen, hetgeen op raad van de gidsen dan ook werd nagelaten. Bij deze gelegenheid verrichtte de mijnopziener een paar

ertswasschingen. Gedurende de eerste acht dagen van November werden de tochten en mijnbouwkundige onderzoekingen, zoover als de onzen konden komen zonder de voeling met het hoofdkwartier te veel te verliezen, onverpoosd voortgezet. Waar men nederzettingen van de bevolking aantrof, werd wel is waar geen verzet geboden, maar voorlichting of hulp werd over 't algemeen evenmin verleend. Het scheen dat wij enkel geduld werden ter wille van onze overmacht en bewapening. Een tocht, met eene sterke militaire macht deels langs den linker Koli-oever, deels door de vallei van een zijriviertje, naar Moendé ondernomen, duurde twee dagen, waarbij den tweeden dag de bergkam, waarop Moendé ligt, met veel moeite werd beklommen. Wegens het steile brokkelige bergpad werd op het laatste gedeelte van den tocht de dekking achtereenvolgens op een minimum gebracht. De mijnopziener bevond de beklommen bergkam van vulkanischen aard, hetgeen, naar zijne meening, ook het geval was met het voorliggend gebergte, waarachter, volgens de medegenomen gidsen, Poma zou liggen. Op het omliggend gebergte zag men hier en daar groepen van huizen en tuinen, wier bewoners zich rustig hielden. Na eene voorafgaande voorloopige wegverkenning (den 5den November), werd den 6den een vierdaagsche tocht, weder onder sterke militaire dekking, ondernomen stroomopwaarts langs de Nanga Koli. Den eersten dag was de weg niet bijzonder moeilijk, doch moest een paar keeren van oever verwisseld worden, de laatste maal op een punt waar 0.9 M. water stond. Den tweeden dag kwam men slechts weinig vooruit, deels wegens een lastigen rivierovergang, deels doordien een met veel moeite afgelegd voetpad over naakte rotsblokken in het gebergte bleek te voeren, zoodat de troep genoodzaakt was terug te keeren om op hetzelfde punt dat men verlaten had weder den rivieroever te bereiken. Het gelukte op de plaats waar nachtverblijf werd gehouden een paar gidsen te vinden, onder wier geleide (dat echter weinig nut gaf) een klein deel der onzen, waaronder ook het mijnpersoneel, nu aan dezen dan weder aan genen oever van de rivier voorwaarts ging. Het gevolgde pad was zoo moeilijk dat men hier en daar op handen en voeten vooruit moest, terwijl het doorwaden van de rivier op een paar plaatsen, zoo door hare diepte als door den fellen stroom, niet zonder gevaar was. Overal in het tot dusver bezochte deel der Nanga Koli-vallei bleek men met vulkanisch terrein te doen te hebben, zoodat de mijn-opziener het onnoodig achtte verder te gaan. Op het verste waarnemingspunt, waar de onzen zich bevonden (p. m. 11 paal van Nbai), werd het uitzicht aan drie zijden beperkt door een onbeklimbaar, uiterst steil gebergte, waarop ook geen huizen werden gezien. Weldra was de patrouille op de kampeerplaats wedergekeerd. De geheele verkenningscolonne vertrok den 9den weder naar Nbai, waar zij nog diezelfde dag aankwam. Volgens het zeggen ook van de bevolking, daarover door onzen van Nbai medegenomen tolk op den terugtocht ondervraagd, bevatte de bezochte streek geen tin, maar zou dit wel het geval zijn in het stroomgebied van de Nanga Poetih, die gezegd werd te ontspringen bij Soa en ten westen van Rioeng in zee uit te monden.

Pogingen daarop door den resident in het werk gesteld om nog eene algemeene samenkomst van hoofden te Nbai te verkrijgen, bleven vruchteloos, daar aan de oproepingen geen gehoor werd gegeven. Geraadpleegd over de voortzetting van het tinonderzoek, verklaarde de mijnopziener dat dit niet als afgelopen kon worden beschouwd zoolang niet tot Soa en voorbij de op 6 t/m 9 November bezochte zoogenaamde Rindoe-streek was doorgedrongen, welke tochten elk in 3 à 4 dagmarschen zouden zijn af te leggen, terwijl dan op de gewilde punten minstens 1 à 4 dagen zou moeten worden verbleven voor het eigenlijke onderzoek. Van militaire zijde werd echter voor die tochten de aanwezige troepenmacht - niettegenstaande in de eerste dagen van November de geëvacueerde militairen waren vervangen door eene van Soerabaija gezonden (aan het 8ste bataljon ontleende) aanvulling - geheel ontoereikend verklaard. Met het oog op den naderenden westmoesson en de dan te duchten hooge rivierstanden; het, althans in Soa, te verwachten verzet van de zijde der inboorlingen, en den reeds minder gunstigen gezondheidstoestand der colonne (alleen aan militairen telde men op 10 November 115 zieken, ruim voor de helft koortslijders)²⁾, zou de voortzetting van het onderzoek, volgens het oordeel van den colonnecommandant, zelfs na bekomen ruime versterking, voor het oogenblik niet uitvoerbaar zijn. Krachtens de hem daartoe onder zekere voorwaarden door de Indische Regeering verstrekte machtiging besloot de resident mitsdien, in overeenstemming met den colonnecommandant, de expeditie niet verder door te zetten, maar de troepen tot vertrek gereed te doen houden.

¹⁾ Ook in de eerste weken na zijne aankomst op Noord-Flores had de heer VAN SCHELLE herhaaldelijk verkenningsochten langs de kust ondernomen, meestal in sloepen, terwijl zoowel bij Toreng als bij Wai Loba gesteenten werden verzameld en waschproeven genomen. Een monster bij Toreng verzameld ertszand bleek bij scheikundig onderzoek tin te bevatten. Te Maumeri bevond genoemde ingenieur dat sommige bewoners in het bezit waren van tinnen armbanden en zelfs van stukken tin, hetgeen, naar hem verzekerd werd, eveneens te Rioeng het geval moest zijn. Ook vernam hij dat op het eilandje Roesa Radja, aan welks kusten veel vischvangst wordt gedreven, de vischnetten bezwaard worden niet tin, welk metaal door de bergbewoners van Flores zou

verschafft worden. Verder wist men te Maumeri den ingenieur de wijze aan te geven waarop de bergbewoners bij de uitsmelting van tin zonden te werk gaan.

2) Volgens opgaven van den geneeskundigen dienst zijn er, te zamen bij de noorder- en bij de zuidercolonne, onder de militairen, alleen voor zooveel betreft de verpleegden in de hospitalen te Wai Mokeh en te Remang, 523 zieken geweest (211 Europeanen en 312 inlanders), waarvan 213 (en daaronder 79 Europeanen) van Flores werden geëvacueerd. Van de 310 overigen herstelden er 295 en overleden 15.

Reeds aanstonds (11 November) kwam een deel der bezetting van Nbai naar Remang af, waarheen den 22sten ook de staf der colonne werd verplaatst, nadat inmiddels, ter vergemakkelijking van den rivierovergang in den weg naar Remang, eene overbrugging was gemaakt en, met liet oog op mogelijke vernieling door hoogen waterstand, vloten waren in gereedheid gebracht. Bij het onderhandelen met de inboorlingen over den aankoop van materialen bood een hunner aan den officier van het genie-detachement op bedekte wijze eenige stukjes tin te koop aan, welk tin van Soa heette afkomstig te zijn. 1) Den 23sten November werd Nbai en den 2den December Remang ontruimd zonder dat zich daarbij iets bijzonders voordeed. Op laatstgemelden datum ging de geheele colonne sloop naar Java. Voor het zoeken van aanraking met de zuidercolonne had geen aanleiding bestaan. Alvorens den 24sten November de noordercolonne voorgoed te verlaten, had de resident weinige dagen te voren met het mijnpersoneel en den posthouder van Maumeri, en overigens enkel vergezeld door den chef van den staf der colonne, zich over zee begeven naar de baai van Rioeng, eenige uren stoomens westwaarts van de Gomon-baai, ten einde vooreerst eene ontmoeting met den bestuurder van Rioeng te hebben; (wiens gebied zich uitstrekt van Pota onder Mangerai - het westelijk gedeelte van Flores dat administratief tot het gouvernement Celebes en onderhoorigheden behoort - ten westen, tot Toreng en Tado ten oosten), en ten andere na te gaan of bij de door Rioeng loopende Poetih-rivier wellicht tin te vinden zou zijn, zoals tijdens den tocht der colonne was vernomen. Tot het Rioengsch gebied moeten een 14-tal landschappen behooren, alle op vrij aanzienlijken afstand van de kust gelegen, waar, evenals schier overal in de door de troepen bezochte gedeelten van Flores, diegenen als hoofd fungeeren die zich door eenigen rijkdom of persoonlijken invloed hoven het gros weten te verheffen, doch zij hebben over hunne onderhoorigen niet veel meer te zeggen dan ieder zelf gezind is toe te laten. Met den reeds bejaarden radja werd zonder veel moeite eene vriendschappelijke aanraking verkregen in eene halverweg tusschen zijne woonplaats en het strand gelegen kampoug, Bero genaamd. De radja leverde eene vanouds in zijn bezit, zijnde aanstellingsakte van den vorst van Goa (Gelebes) uit, verbond zich onder eede tot gehoorzaamheid aan het Gouvernement, en werd daarop door den resident van eene Nederlandsche vlag en eene akte van erkenning voorzien, welke erkenning sedert door de Indische Regwing is goedgekeurd (besluit dd. 1 April 1891 n°. 16). (Gepolst over het denkbeeld der plaatsing van een posthouder te Rioeng, gaf de radja niet aanstonds een bepaald antwoord, omdat hij daarover met zijne hoofden wenschte te rade te gaan. Als gevolg van dit overleg gaf hij drie dagen later te kennen de aanwezigheid van een gouvernementsambtenaar te Rioeng onnoodig te achten, daar hij toch in voorkomende gevallen zich kon wonden tot den posthouder te Maumeri. Aan dezen en aan diens chef, den gezaghebber van Larantoeka, is dan ook sedert van regeeringswege opgedragen af en toe Rioeng te bezoeken, om de bevolking van dit gedeelte der noordkust geleidelijk aan bestuursaanrakingen te gewennen en zodoende onzerzijds beter bekend te worden met de toestanden en verhoudingen aldaar. Het onderzoek naar tin leverde ook hier niets op. De op een verder gedeelte tier kust uitmondende Poetih-rivier werd, onder geleide van te Rioeng aangetroffen vreemde prauwvaarders, voor een gedeelte opgeroeid en verder op kleineren of grooteren afstand van hare kronkelingen een eindweegs overland gevolgd, alles door eene onbewoonde streek, doch het terrein bleek van gelijken aard te zijn als in het stroomgebied van de Koli-rivier.

Bijlage 2 | Toelichting op de in de brieven vermelde personen en locaties

In de brieven wordt naar veel verschillende personen en locaties verwezen. Hieronder is een opsomming en - indien mogelijk - nadere toelichting op hun connectie met dhr. van Baarda gegeven.

Militairen & expeditieleden

- Dhr. Van Wely (was een goede vriend en aanspreekpunt voor Piet en Betsy tijdens de expeditie)
- Dhr. Peeters (mogelijk is dit H.C.J. Peeters, die Van Baarda tijdens de opleiding aan de krijgsschool heeft leren kennen).
- Dhr. Molière (Grampre Molière, hij was ten tijde van de expeditie kapitein bij de generale staf. Hij en Van Baarda waren niet bepaald goede makkers.
- Dhr. [Adriaan Rudolf Willem Gey van Pittius](#) (luitenant-generaal, ten tijde van de expeditie was hij Chef van de generale staf van het Nederlands Indisch Leger.
- Dhr. Overgaw (kapitein).
- Dhr. Drooglever Fortuin (artillerie-kapitein te Willem I, Ambarawa).
- Dhr. Diemont (2^e luitenant, expeditielid, sneuvelde hierbij tijdens een transportoverval op 6 augustus 1890).
- Dhr. Geluk (1^e luitenant, expeditielid, was een oude bekende van Van Baarda van de militaire school in Kampen. zie de collectie militaire stamboeken nr. 623 in het N.A.)
- Dhr. Schmidthamer (zie de collectie militaire stamboeken nr. 623 in het N.A.)
- Dhr. Sibringa (luitenant, expeditielid)
- Dhr. Hoeboer (1^e luitenant kwartiermeester van de missie)
- Dhr. Steinmetz (waarschijnlijk betreft dit Karel Willem Steinmetz, die in 1875 samen met Van Baarda bij het 3^e Bataljon werd geplaatst, beiden hadden toen de rang van 2^e luitenant. Zie de collectie militaire stamboeken nr. 404 in het N.A.).
- Dhr. E.F. Kleian was de civiel-gezaghebber der afdeeling Timor en was eerder aanwezig bij de 1^e Flores (civiele)expeditie. Hij was ook goed bekend met de omgeving op Flores aangezien hij in andere expedities (1875, 1882 en 1887) rondreizen had gemaakt in het binnenland en noord- en zuid Flores.
- Dhr. Jan Willem van den Broek (1^e luitenant en later kapitein ten tijde van de Flores-expeditie, was geen expeditielid. Hij heeft samen met Van Baarda op de hogere krijgsschool in Den Haag gezeten en is eind 1888 met hetzelfde schip naar NL-Indië teruggekeerd. Hij onderhield ook nauw contact met Betsy tijdens de expeditie. Ook was hij getuige (peetoom?) bij de geboorteregistratie van Nonnie in het gemeenteregister in Den Haag. Hieruit blijkt dat de heren Baarda en Van den Broek goede contacten onderhielden. (zie de collectie militaire stamboeken nr. 404 in het N.A.)
- Dhr. [Petrus Lodewijk Albertus Collard](#) (majoor) 1847-1922. Dit was de majoor die Van Baarda te Willem I had ontmoet. Door de noodzakelijke troepenuitbreiding werd hij door de Generale Staf naar Flores gestuurd om het commando over de expeditie van dhr. Van Baarda over te nemen.
- Dhr. v.d. Borch (graaf, was tevens assistent-resident)
- Dhr. Godin
- Dhr. Britt
- Dhr. Witting (luitenant)
- Dhr. Picard
- Dhr. Hoedt (schout te Pekalongen, was een oude bekende van Piet van de militaire school)
- Hansen
- Dhr. Philips (kapitein, dit was één van de andere kapiteins die met majoor Collard werden meegezonden naar Flores. Van Baarda had hem te Willem 1 reeds ontmoet).
- Dhr. Cramer (kapitein, dit was één van de andere kapiteins die met majoor Collard werden meegezonden naar Flores. Van Baarda had hem te Willem 1 reeds ontmoet).
- Dr. Kersbergen
- Dr. Harte van Kruyff (expeditielid, hij had een fotoestel meegenomen en heeft vele opnamen gemaakt, waaronder die in bijlage 3).
- Van Gielen (treincommandant)
- Dhr. Van den Broek (was expeditielid, ingenieur, die in dienst was van het KNAG (koninklijk Aardrijkskundig Genootschap)
- Dhr. Brugman (posthouder te Endeh, assistent resident, broer van onderstaande)
- Dhr. Brugman (assistent Resident te Makasser, broer van bovenstaande)

-
- Dhr. Vordeman (Dr.)
 - Dhr. C.J. van Schelle was de hoofdingenieur (mijnningenieur 1^e klasse) van de expeditie en was ook aanwezig bij de 1^e Flores (civiele)expeditie
 - Rabian (persoonlijke assistent van Van Baarda)
 - Ketjil (persoonlijke assistent van Van Baarda)

Familie & vrienden

- Bertha
- Jan
- Hans
- Marie
- Moeder Betsy (wonende te Apeldoorn).
- Moeder Piet (wonende te Den Haag).
- Coen (vermoedelijk de oudere broer van Piet).
- Mien (onbekend)

Overig

- Dhr. Wijnhof (verhuurder van woning Waterlooplein D23)
- Anggo molo (één van de leiders van de opstandige Rokka-stammen, hij gaf zich na beschieting van de versterking op de heuvelrug (Ekofeto) over en werd daarna lange tijd gevangen gehouden).
- juffrouw Wilmes

Toelichting op de in de brieven vermelde locaties

NL-Indië

- Koningsplein (het huidige Medan Merdeka (het “vrijheidsplein” in Jakarta).
- Waterlooplein (het huidige Lapangan Benteng in Jakarta).
- Weltevreden (een door Europeanen bewoonde voorstad van Batavia in de Nederlandse koloniale tijd. Het omvatte o.a. het Koningsplein en het Waterlooplein.
- Priok (het huidige Tanjung Priok in Jakarta) is de begin 19^e eeuw in Batavia aangelegde zeehaven.
- Tegal. Stad op noord Java (ca 260 km ten oosten van Jakarta)
- Pekalongen. Is de huidige stad Pekalongan op noord Java (ca 320 km ten oosten van Jakarta)
- Semarang. Stad op noord Java (ca 400 km ten oosten van Jakarta)
- Makassar (tegenwoordig de hoofdstad van de provincie zuid-Celebes en een van de grootste steden in Indonesië).
- Soerabaja (tegenwoordig de een-na-grootste stad in Indonesië)
- Djoka. Djokjakarta, Het huidige Yogyakarta
- Trentang
- Solo
- Salatiga
- Kedong Djati/Kedoeng Djati
- Ambarawa Willem I

Flores

- Do was een kampong die door de bewoners verlaten werd toen de militairen van de expeditie verder het land binnen trokken. Het kamp is vervolgens gebruikt als bivak.
- Ekofeto (één van de vijandige kampongs die getuchtigd moesten worden tijdens de expeditie n.a.v. de overval op de expeditie in 1889)
- Wolo-wio (één van de vijandige kampongs die getuchtigd moesten worden tijdens de expeditie n.a.v. de overval op de expeditie in 1889). Deze bestond uit vijf buurtschappen of onderkampongs waarvan Bo Rewoe er één was. Nadat de expeditietroep deze kampong was benaderd, bleken 4 onderkampongs verlaten te zijn.
- Wawa
- Watoe Loko of ook wel Holeh genaamd, was een op ca 1,5 paal (2,25 km) van Do gelegen, kampong die verlaten was tijdens het oprukken van de troepen (i.v.m. de pokken). Het kamp is

vervolgens gebruikt als bivak en als artilleriepositie om het Ekofeto-kampong onder vuur te nemen.

- Bo Rewoe lag volgens berichten op 2,5 paal* (op ca 3,75 km) en was een wijkje van de grotere kampong Wolo-wio
- De “Kruin” was een verhoging gelegen bovenop de Sékengé bergrug. Dit lag tussen het bivak Watoe Loko en Bo Rewoe in. Tijdens de opmars van de expeditie hadden de Rokka's hier een 150 m lange versterking opgeworpen. Deze versterking werd vanuit Watoe Loko met kanonnen onder vuur genomen, waarna de versterking werd verlaten.

Nadat Bo Rewoe door de expeditie in gebruik was genomen diende de kruin als uitkijkpunt voor de troep om te zien of er schepen in de Ai-mere baai waren aangekomen. Alle bivakken van de expeditie waren vanaf dit punt te zien.

*Een “paal” was een in die tijd gebruikte Oost-Indische afstandseenheid. Eén paal is ca 1,5 km.